

32156 Monumentenzorg
32820 Nieuwe visie cultuurbeleid
Nr. 128 Brief van de staatssecretaris van Onderwijs,
Cultuur en Wetenschap

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 20 juni 2024

Ik heb toegezegd uw Kamer voor de zomer van dit jaar te informeren over de uitkomsten van de tweede fase van de in 2022 gestarte verkenning naar het financieringsstelsel voor de monumentenzorg. Met deze brief geef ik invulling aan deze toezegging.

Na een korte schets van de voorgeschiedenis en de opzet van de verkenning ga ik in op de doelstelling van het huidige monumentenbeleid en in hoeverre hier nu aan wordt voldaan. Vervolgens zet ik het huidige financieringsstelsel voor de monumentenzorg uiteen. Daarna informeer ik u over de bevindingen en handelingsperspectieven die voortkomen uit de gevoerde gesprekken en de afgeronde onderzoeken. Ik doe dit als demissionair bewindspersoon. Gezien de mogelijke financiële consequenties is het aan het volgende kabinet om keuzes te maken. Tot slot vermeld ik een beperkt aantal maatregelen die ik op korte termijn zal implementeren met het oog op een goede werking van het stelsel en reageer ik op enkele openstaande moties.

Tevens informeer ik u over de nadere invulling van de bij voorjaarsnota 2024 aangekondigde middelen voor de verduurzaming van de rijkmusea.¹

1. Uitkomsten verkenning financieringsstelsel monumentenzorg
In juni 2023 heeft mijn voorganger uw Kamer de uitkomsten van de eerste fase van dit traject gemeld.² Aanvullend heb ik uw Kamer op de hoogte gehouden over tussentijds bereikte mijlpalen, zoals de oplevering van het tussenrapport van het onderzoek naar de restauratieopgave bij niet-woonhuismonumenten.³

Gedurende het verkenningstraject zijn er gesprekken gevoerd met (vertegenwoordigers van) monumenteigenaren, uitvoerende partijen in de restauratiebranche, provincies, gemeenten en

¹ Kamerstuk 36 550-VIII

² Kamerstuk 32156, nr. 123.

³ Kamerstuk 32156, nr. 127.

experts van het Nationaal Restauratiefonds (NRF). Vanzelfsprekend is ook de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) betrokken bij deze verkenning. Ook heb ik diverse werkbezoeken gebracht aan rijksmonumenten met een grote restauratieopgave, zoals het Unesco Werelderfgoed Koloniën van Weldadigheid in Veenhuizen, het kloostercomplex in Steyl, Museum Prinsenhof in Delft, de Rivièrahal van Diergaarde Blijdorp in Rotterdam en kasteel Nijenrode in Breukelen. Tot slot zijn er twee onderzoeken uitgevoerd die ik u met deze brief aanbied: het eindrapport 'Onderzoek restauratieopgave 2024-2033 en evaluatie restauratiesubsidies niet-woonhuis-rijksmonumenten' (hierna: onderzoek naar de restauratieopgave) en de 'Evaluatie doeltreffendheid en doelmatigheid van de Woonhuissubsidie voor rijksmonumenten' (hierna: Woonhuissubsidie).

Doelstelling monumentenbeleid

Nederland telt bijna 62.000 gebouwde rijksmonumenten. Deze monumenten zijn er in verschillende soorten en maten, variërend van kerken, historische buitenplaatsen en kastelen tot boerderijen, woonhuizen en molens. Daarnaast zijn er nog bijna 1.500 archeologische vindplaatsen die rijksmonument zijn. In de afgelopen decennia is fors geïnvesteerd in de restauratie en het onderhoud van dit erfgoed. Dit heeft ertoe geleid dat de restauratieachterstand flink is teruggebracht. Op dit moment bedraagt het aandeel van het totale aantal gebouwde rijksmonumenten dat in matige of slechte staat van onderhoud verkeert 12,4 procent.⁴ Daarmee komt de doelstelling die sinds de jaren negentig bestaat om de restauratieachterstand terug te dringen tot ongeveer 10 procent dichterbij.⁵ Uit de evaluatie van de Woonhuissubsidie blijkt dat dit doel voor de rijksmonumentale woonhuizen zelfs bijna is bereikt, aangezien het percentage monumenten dat in matige en slechte staat verkeert voor deze categorie

10,6 procent bedraagt. Het beeld voor de niet-woonhuis rijksmonumenten is minder positief. Van deze groep heeft 14,6 procent een restauratiebehoefte. Wel is ook in deze categorie sprake van een gestaag dalende trend. Het verschil tussen 14,6 procent en de doelstelling van 10 procent lijkt gering, maar dit betreft ruim duizend monumenten. Bovendien zijn er specifieke categorieën die extra aandacht behoeven, in het bijzonder de hele

⁴ Provinciale monitors 2024. Percentage is gebaseerd op gebouwd erfgoed. In de uitgevoerde onderzoeken is breder gekeken en is ook groen erfgoed meegenomen.

⁵ De reden om de achterstand niet volledig weg te werken is dat een 'werkvoorraad' nodig is voor een goed functionerende restauratiemarkt.

grote gebouwde monumenten met een grote restauratieopgave⁶ en de groene monumenten die ons land rijk is. Voor hen is het huidige financieringsstelsel niet toereikend.

Huidig financieringsstelsel

Het doorgeven van rijksmonumenten aan volgende generaties is in het belang van ons allemaal. Het goed onderhouden van een rijksmonument brengt hogere kosten met zich mee dan het onderhoud van een gebouw dat deze status niet heeft.

Onderhoudswerkzaamheden aan een leien dak zijn bijvoorbeeld in de regel een stuk duurder dan werkzaamheden aan een doorsnee pannendak. Daarom kunnen eigenaren van rijksmonumenten financiële steun vragen aan de overheid als tegemoetkoming in deze meerkosten.

Laagrentende leningen

Het huidige financieringsstelsel voor de monumentenzorg in Nederland is gebaseerd op het uitgangspunt 'lenen waar het kan, subsidie waar het moet'.

Eigenaren van een rijksmonument kunnen voor restauratie en/of verduurzaming een laagrentende lening aanvragen bij het NRF.⁷ De fondsen van het NRF zijn revolverend. Dit houdt in dat rente en aflossing worden ingezet voor nieuwe leningen. Het NRF beheert ruim €600 miljoen aan fondsen van waaruit laagrentende leningen worden verstrekt aan eigenaren van rijksmonumenten. Op jaarbasis verstrekt het NRF voor circa €70 á 80 miljoen aan laagrentende leningen voor restauratie en verduurzaming van rijksmonumenten.

Subsidies

Het ministerie van OCW en de provincies stellen subsidies beschikbaar aan eigenaren voor de instandhouding van rijksmonumenten. Daarbij bestaat een onderscheid naar het type rijksmonument (woonhuis/niet-woonhuis), het type opgave (onderhoud en/of restauratie) en het type eigenaar dat ervoor in aanmerking komt.

⁶ Wat een grote restauratieopgave is kan worden gedefinieerd aan een absolute ondergrens van bijvoorbeeld één miljoen of als relatieve ondergrens in relatie tot het beschikbare budget in de provinciale restauratieregeling.

⁷ Dit zijn leningen met een rentepercentage onder de markttrente.

- De Woonhuissubsidie ondersteunt particuliere eigenaren bij restauratie en onderhoud van hun woonhuisrijksmonument. Op dit moment is er via deze regeling, uitgevoerd door de RCE, €52,5 miljoen per jaar beschikbaar. Het maximale subsidiepercentage is 38 procent. In het geval van overvraag wordt dit percentage automatisch verlaagd tot het hoogst mogelijke subsidiepercentage waarbij alle aanvragen binnen het beschikbare budget gehonoreerd kunnen worden.
- Eigenaren van niet-woonhuisrijksmonumenten worden bij onderhoud aan hun monument ondersteund via de Subsidieregeling instandhouding monumenten (hierna: Sim). De Sim is bestemd voor subsidiëring van de reguliere onderhoudskosten op basis van een 6-jarig onderhoudsplan. Het subsidiepercentage bedraagt 40 procent voor eigenaren die hun rijksmonument bedrijfsmatig gebruiken. Voor overige eigenaren is het subsidiepercentage 60 procent. De subsidiabele kosten waarover subsidie wordt verstrekt bedragen maximaal 3 procent van de herbouwwaarde. Ook deze regeling wordt uitgevoerd door de RCE. Tot en met 2025 is er €92 miljoen per jaar beschikbaar. Vanaf 2026 is er per jaar €85 miljoen beschikbaar.
- Restauratiesubsidie voor eigenaren van niet-woonhuisrijksmonumenten wordt verleend door de provincies. Via hun regelingen is circa €45 miljoen per jaar beschikbaar. Hiervan is €20 miljoen afkomstig van het Rijk op basis van bestuurlijke afspraken die in 2012 gemaakt zijn tussen OCW en de provincies. Dit bedrag wordt door OCW jaarlijks in het Provinciefonds gestort. Buiten de reguliere restauratieregelingen om wordt er dus bovenop de matching door veel provincies nog extra geïnvesteerd.

In totaal is er jaarlijks dus ruim €180 miljoen aan subsidies beschikbaar voor onderhoud en restauratie van rijksmonumenten. Daar bovenop zijn er de afgelopen jaren incidentele middelen vrijgemaakt, zoals de Subsidieregeling tienjarige ondersteuning iconische rijksmonumenten (€35 miljoen), de Subsidieregeling restauratie rijksmonumenten 2019-2020 (€60 miljoen) en vorig jaar eenmalig €15 miljoen voor een aantal urgente restauratieprojecten. Ook zijn er subsidies verstrekt aan bijvoorbeeld het Boerderijfonds (€7 miljoen) en het Molenfonds (€5,5 miljoen). Ook door de provincies is via tijdelijke regelingen extra geïnvesteerd in restauratie. Uit het onderzoek naar de restauratieopgave blijkt dat de extra investeringen door de provincies bovenop de matching in de periode 2019-2023 in totaal bijna €83 miljoen bedroegen.⁸

⁸ Hierbij neemt de provincie Groningen een bijzondere positie in, omdat hier Rijk en provincie samen extra investeren in het onderhoud van rijksmonumenten in het kader van het Erfgoedprogramma.

Bevindingen financieringsstelsel

Uit de gesprekken en onderzoeken komt naar voren dat het financieringsstelsel voor de monumentenzorg en haar verschillende onderdelen in de basis goed werken. Uit de onderzoeken blijkt ook dat het - naast het belang van het behoud van cultuurhistorische waarden - ook vanuit kostenefficiëntie van groot belang is om in te zetten op regulier onderhoud, om zo onnodig kostbare restauratieprojecten te voorkomen. Ter illustratie: onderhoud van een object in goede staat kost per m² gemiddeld €17, terwijl restauratie van slechte objecten gemiddeld maar liefst €300 per m² kost.⁹ Ook met goed en planmatig onderhoud blijven periodieke restauraties nodig, maar de kosten zullen lager zijn. De behoefte aan een duurzaam financieringsstelsel voor de monumentenzorg staat ook beschreven als een van de aandachtspunten in de 'Stand van de Uitvoering 2023' van de RCE die ik uw Kamer recent heb aangeboden.

Overvraag subsidies

Door monumenteneigenaren wordt volop gebruik gemaakt van de leenfaciliteiten van het NRF en de subsidieregelingen voor onderhoud en restauratie. Voor de Sim en de provinciale restauratieregelingen geldt dat de vraag naar subsidie groter is dan het aanbod, waardoor er subsidieaanvragen moeten worden afgewezen.¹⁰ Bij de Sim geldt in dat geval dat kleine aanvragen voorrang krijgen boven grote aanvragen. Onder andere enkele grote kerken, maar bijvoorbeeld ook kastelen en buitenplaatsen geven aan dat zij als gevolg van dit principe gedwongen zijn lager aan te vragen dan wat op basis van de herbouwwaarde noodzakelijk is voor sober en doelmatig onderhoud. In de Sim is tot en met 2025 €92 miljoen per jaar beschikbaar, terwijl er in de komende jaren naar verwachting gemiddeld voor tussen de €110 en €125 miljoen aan subsidie zal worden aangevraagd.¹¹ Deze verwachting is gebaseerd op het terugkeergedrag van aanvragers: eigenaren die zes jaar geleden een toekenning hebben gekregen, komen in het zesde jaar weer terug voor een nieuwe aanvraag voor

⁹ Deze bedragen zijn indicatief en gaan uit van een zeer sobere en doelmatige aanpak en zijn gebaseerd op het prijspeil 2020.

¹⁰ In 2021 en 2022 bedroeg de overvraag op de Sim circa €40 miljoen per jaar. In 2023 was de overvraag €6 miljoen. De lagere overvraag in 2023 is het gevolg van enerzijds de tijdelijke ophoging en anderzijds het terugkeergedrag van aanvragers.

¹¹ Dit is gebaseerd op het bij de RCE bekende terugkeergedrag van aanvragers zes jaar na de vorige aanvraag en de stijging in de kosten van instandhouding.

de volgende instandhoudingsperiode. Ook de vraag naar Woonhuissubsidie is in de afgelopen jaren flink gestegen. De RCE verwacht dat deze stijgende trend doorzet, onder andere omdat de bekendheid van de regeling nog steeds toeneemt en lonen en prijzen stijgen.

Er lopen diverse aan uw Kamer toegezegde aanwijzingsprogramma's die kunnen leiden tot de aanwijzing van nieuwe rijksmonumenten. Het gaat om programma's voor erfgoed uit de periode 1965-1990 (Post 65), militair erfgoed (waaronder Tweede Wereldoorlog), geschenkwoningen van de watersnoodramp in 1953 en erfgoed uit de Koude Oorlog.¹² Deze aanwijzingsprogramma's zullen een beperkt aantal objecten uit deze periodes en erfgoedcategorieën betreffen. Nieuwe aanwijzingen leiden ook tot meer vraag naar subsidie en leningen.

Restauratieopgave niet-woonhuizen

Als het gaat om het inlopen van de restauratieopgave ligt, zoals hierboven gemeld, de uitdaging voornamelijk bij de niet-woonhuis rijksmonumenten. Het onderzoek naar de restauratieopgave voor niet-woonhuisrijksmonumenten dat ik gezamenlijk met provincies, gemeenten en het NRF heb laten uitvoeren en waar ik u op 4 april jl. over heb geïnformeerd, stelt dat om de restauratieachterstand terug te brengen tot 10 procent er de komende tien jaar een aanvullende financieringsopgave is van €770 miljoen danwel € 367 miljoen, afhankelijk van de vraag of de doelstelling in 2033 of 2040 bereikt moet zijn.¹³ Uitgangspunt bij deze scenario's is dat de bijdragen van de provincies en het Rijk hetzelfde blijven en dat ook het aantal rijksmonumenten gelijk blijft. Uit hetzelfde rapport blijkt dat vooral de restauratieopgave bij grote monumenten een aandachtspunt is. Restauratieopgaven in deze categorie overstijgen veelal het budget dat beschikbaar is via de provinciale restauratieregelingen. Ook groene rijksmonumenten (zoals parken en tuinen) zijn een categorie die speciale aandacht verdient, en die niet in alle provincies in aanmerking komt voor restauratiesubsidie.

Aanvullend op het restauratieonderzoek heeft het NRF een analyse uit laten voeren naar de werking van haar leenfaciliteiten voor zeer grote, langjarige restauraties en verduurzamingsopgaven (ondergrens €15 miljoen), zoals bijvoorbeeld bij de Meelfabriek in Leiden en de Van Gendt Hallen in Amsterdam. Uit deze analyse volgt dat dat het huidige leeninstrumentarium ontoereikend is om

¹² Kamerstukken 32820, nrs. 321 en 351 en 2023Z02930.

¹³ Kamerstuk 32156, nr. 127.

deze opgaven goed te kunnen bedienen en dat er binnen deze categorie behoefte bestaat aan meer langjarige financiering en zekerheid. Het NRF zal hiertoe, binnen de beschikbare middelen, een voorstel ontwikkelen.

Tijdens het commissiedebat van 4 oktober 2023 (Kamerstuk 32820, nr. 512) heeft mijn voorganger toegezegd mogelijke knelpunten bij de financiering van de restauratie van kerktorens mee te nemen in de verkenning naar het financieringsstelsel monumentenzorg. Het eigendom van kerktorens is in 1798 op grond van een Staatsregeling, uitgevaardigd door de Wetgevende Vergadering van de Bataafsche Republiek, overgegaan naar de burgerlijke gemeenten. Dit vanwege hun betekenis voor uitkijk, observatie en communicatie. Er zijn echter ook kerktorens die in eigendom zijn gebleven van de kerkelijke gemeente. Zowel voor burgerlijke als kerkelijke gemeenten is het onderhoud van kerktorens een opgave. Beide komen in aanmerking voor onderhoudssubsidie vanuit de Sim en in bijna alle provincies in aanmerking voor subsidie vanuit de provinciale restauratieregelingen. Voor de kerkelijke gemeenten is het in sommige gevallen lastiger dan voor burgerlijke gemeenten om het vereiste eigen aandeel in te brengen. Een oplossing hiervoor is lastig. Het ligt niet voor de hand dat het rijk dit aandeel overneemt. Binnen alle subsidieregelingen wordt immers gerekend op een bijdrage van de eigenaar, en deze groep eigenaren is niet de enige voor wie dit een opgave vormt. Uiteraard zal ik de situatie blijven monitoren.

Monumenten tussen wal en schip

Een punt dat het monumentenveld veelvuldig heeft ingebracht in de gevoerde gesprekken is dat er categorieën rijksmonumenten zijn die nu niet in aanmerking komen voor subsidie, terwijl andere categorieën juist aanspraak kunnen maken op meerdere regelingen. Een van de redenen hiervoor is dat de Sim, die gericht is op niet-woonhuizen (en woonhuizen dus uitsluit van subsidie), uitgaat van de oorspronkelijke gebruiksfunctie van een gebouw, terwijl de Woonhuissubsidie, die gericht is op rijksmonumenten met een woonfunctie, de huidige gebruiksfunctie als uitgangspunt heeft. Het gevolg is dat bijvoorbeeld oorspronkelijk als woonhuis gebouwde monumenten die herbestemd zijn niet in aanmerking komen voor subsidie. Uit de evaluatie van de Woonhuissubsidie komt naar voren dat er circa 3.550 rijksmonumentale panden zijn die wel gebouwd zijn als woonhuis, maar deze functie nu niet meer

hebben. Daarnaast is de Woonhuissubsidie alleen toegankelijk voor particuliere eigenaren.

Ook de provincies maken verschillende keuzes als het gaat om het toekennen van restauratiesubsidie via de restauratieregelingen en sluiten bepaalde categorieën rijksmonumenten en/of eigenaren daarmee bedoeld of onbedoeld uit. Zo komt groen erfgoed in meerdere provincies niet in aanmerking voor restauratiesubsidie.

Voor een deel van de eigenaren die om een van deze redenen 'tussen wal en schip' vallen geldt dat ze wel op een andere wijze een tegemoetkoming krijgen voor de hogere kosten die zij maken voor het onderhoud van hun rijksmonument. Bijvoorbeeld door extra punten in het woningwaarderingstelsel (en in de toekomst een opslagpercentage op de maximale huurprijs). Desalniettemin is een eerlijke verdeling van de middelen voor de instandhouding van rijksmonumenten in sommige gevallen een aandachtspunt in het financieringsstelsel, voor zowel het rijk als de provincies.

Lenen waar het kan, subsidie waar het moet

Uit de evaluatie van de Woonhuissubsidie komt naar voren dat de regeling effectief is in het terugdringen van de restauratieachterstand. Verreweg het grootste deel van de aanvragen heeft betrekking op regulier onderhoud, waarmee kostbare restauraties worden voorkomen. Het centrale uitgangspunt van het stelsel, 'lenen waar het kan, subsidie waar het moet', komt in de praktijk echter onvoldoende van de grond. De Woonhuissubsidie is laagdrempelig en de indruk bestaat dat een deel van de grotere onderhouds- en restauratieopgaven bij woonhuizen ook bediend zouden kunnen worden met een laagrentende lening. Vanaf de introductie van de Woonhuissubsidie geldt dat eigenaren moeten kiezen tussen subsidie of een lening. Sindsdien is het aantal laagrentende restauratieleningen dat het NRF verstrekt aan woonhuseigenaren fors teruggelopen.

Caribisch deel van het Koninkrijk

Net als in Europees Nederland ligt er ook in het Caribisch deel van het Koninkrijk een opgave voor het onderhoud en restauratie van monumenten. Het NRF beheert een fonds van waaruit laagrentende leningen voor restauratie en verduurzaming worden verstrekt aan zakelijke eigenaren van monumenten en/of cultuurhistorisch waardevolle panden. Dit fonds heeft een omvang van

€19 miljoen. Daarnaast komen monumenteneigenaren in Caribisch Nederland op basis van de Wet inkomstenbelasting in aanmerking voor fiscale voordelen. De motie Wuite, die mij oproept om de Monumentenwet BES te evalueren, voer ik uit door samen met de

eilanden de huidige werking van de wet in kaart te brengen, knelpunten (bijvoorbeeld de financiering van monumenten) te inventariseren en verbeteracties te benoemen.¹⁴ Dit doe ik binnen het kader van de met de eilanden vastgestelde cultuurconvenanten. De eerste resultaten zullen eind 2024 beschikbaar zijn. Dit traject is tevens de invulling van het programma Erfgoed en Overheid voor wat betreft Caribisch Nederland. Dit programma is gericht op het versterken van de capaciteit en deskundigheid ten aanzien van erfgoed bij gemeenten en provincies. Om de kennisuitwisseling tussen de eilanden in het Caribisch deel van het Koninkrijk te bevorderen bestaat het Dutch Caribbean Heritage Platform. De zes eilanden en erfgoedorganisaties hebben samen een plan uitgewerkt dat, op basis van behoefte van de eilanden, voorziet in ondersteuning op het gebied van het behoud en herstel van cultureel erfgoed.

Overige aandachtspunten

Andere aandachtspunten die naar voren komen uit het verkenningstraject zijn het belang van kwaliteit en goed opdrachtgeverschap bij het uitvoeren van restauraties, de beperkte capaciteit bij marktpartijen actief in de restauratiebranche en aandacht voor vermindering van administratieve lasten. Door diverse partijen wordt aandacht gevraagd voor de bijzondere positie die Professionele organisaties voor monumentenbehoud (POM's) innemen in het stelsel.¹⁵ Zij krijgen bijvoorbeeld binnen de Sim voorrang op andere aanvragers. Bij knellende budgetten wordt dit niet door iedereen als eerlijk ervaren.

Verder zijn er uitdagingen benoemd die in de toekomst grote impact gaan hebben op de instandhouding van monumenten. Daarbij valt te denken aan de funderingsproblematiek waarover de RLI recent een advies heeft uitgebracht en de kosten en complexiteit van de verduurzaming en de gevolgen van klimaatverandering voor monumentale panden.¹⁶ Ook de onderhoudsstaat van interieurs is nog onvoldoende in beeld. Op dit moment is het nog niet mogelijk om een goede inschatting te geven van de kosten die samenhangen met deze uitdagingen en daarom zijn deze kosten ook niet gekwantificeerd in het onderzoek naar de restauratieopgave voor niet-woonhuisrijksmonumenten.

¹⁴ Kamerstuk 31511, nr. 63.

¹⁵ Een POM bezit meer dan 20 rijksmonumenten en toont aan deze op een professionele wijze in stand te houden. Aan de status van POM zijn voordelen verbonden bij de aanvraag van instandhoudingssubsidie.

¹⁶ Raad voor de Leefomgeving (2024) Goed Gefundeerd.

Het is aan mijn opvolger om te besluiten of vervolgonderzoek nodig of gewenst is.

Geïntervieweerde handelingsperspectieven

Voor de hierboven beschreven constatering zijn in de verkenning handelingsperspectieven geïntervieweerd. Bij deze perspectieven is uitgegaan van de huidige budgettaire kaders. Het is aan het nieuwe kabinet of en op welke wijze hier verder uitwerking aan wordt gegeven.

Woonhuissubsidie

Zoals uit de evaluatie van de Woonhuissubsidie blijkt, kan er meer invulling gegeven worden aan het uitgangspunt 'lenen waar het kan, subsidie waar het moet'. Zoals eerder aangegeven wordt bij overvraag het subsidiepercentage conform de regeling verlaagd. Om te voorkomen dat aanvragers in de toekomst hiermee te maken krijgen, wordt in het rapport de mogelijkheid van het instellen van een maximumbedrag benoemd. Voor bedragen boven het maximum zou meer kunnen worden ingezet op leningen. Door deze maatregelen kunnen zoveel mogelijk eigenaren ondersteund blijven worden.

Sim

Mogelijke opties om de druk op de Sim op de langere termijn te verlichten en de overvraag beheersbaar te houden zijn een verlaging van het subsidiepercentage of een verlaging van de 3 procent van de herbouwwaarde die geldt als maximum voor de subsidiabele kosten. Een andere mogelijkheid is om bepaalde eigenaren uit te sluiten van de Sim om zo andere eigenaren meer te kunnen bedienen. Voor alle maatregelen geldt uiteraard dat deze financiële consequenties hebben voor eigenaren. Ik heb de RCE gevraagd dit, ten behoeve van verdere besluitvorming door het volgende kabinet, op een rij te zetten.

Restauratieregelingen provincies en grote monumenten

In opdracht van mijn ministerie hebben de onderzoeksbureaus Hylkema Erfgoed en Fenicks een onderzoek uitgevoerd naar de restauratieopgave onder niet-woonhuisrijksmonumenten en de huidige methodiek voor de financiering daarvan. Uit dit onderzoek blijkt dat de methodiek waarbij restauratiemiddelen voor niet-woonhuisrijksmonumenten worden verdeeld via de provincies in de basis goed functioneert. Provincies hebben goed inzicht in de regionale behoefte, urgentie en betekenis van monumenten. Ook geeft het decentrale stelsel draagvlak om vanuit de provincies

financieel bij te dragen aan de restauratie van rijksmonumenten. De provincies geven aan om tafel te willen over de continuering van de bestuurlijke afspraken die hieraan ten grondslag liggen. Het ligt voor de hand hierbij een onderscheid te maken tussen 'reguliere' restauratieopgaven en grote restauratieopgaven. Voor restauratieopgaven die de provinciale restauratieregelingen qua financiële omvang overstijgen, is het huidige financieringsstelsel niet toereikend. Provincies geven aan dat een meer centrale regie via een regeling vanuit het Rijk voor de hand ligt.

Belangrijke factor bij het bepalen van het tempo van het terugdringen van de restauratieachterstand is de aanwezige uitvoeringscapaciteit bij marktpartijen werkzaam in de restauratiebranche. Daarom is het van belang om te blijven inzetten op het versterken van de opleidingen die de instroom in het restauratieambacht vergroten.

Toegankelijkheid

In de Kamerbrief over herbestemming van monumenten van 20 november 2023 is ingegaan op de motie Werner c.s.^{17 18}. De motie roept op om bij de vernieuwing van het financieringsstel voor de monumentenzorg de fysieke toegankelijkheid van openbaar toegankelijke monumenten als toetsingscriterium in de subsidievoorwaarden mee te nemen. Zoals gemeld heb ik nader onderzocht in hoeverre dit mogelijk is. De subsidies die op grond van de Erfgoedwet beschikbaar worden gesteld, zijn op grond van die wet bestemd voor restauratie en onderhoud. Omdat toegankelijkheidsverbetering een ander doel is, is het oneigenlijk om toegankelijkheid als criterium in de regelingen op grond van de Erfgoedwet te introduceren. Wel kan de wens om de toegankelijkheid als toetsingscriterium te hanteren worden betrokken bij de herziening van de bestuurlijke afspraken met provincies over de restauratiemiddelen. Daarbij wil ik de kanttekening plaatsen dat extra investeren in andere opgaven als toegankelijkheid betekent dat er minder geïnvesteerd kan worden in restauratieopgaven.

Monumenten tussen wal en schip

Een belangrijke stap om minder monumenten tussen wal en schip te laten vallen zou gezet kunnen worden door de Sim en de Woonhuissubsidie beide uit te laten gaan van de huidige gebruiksfunctie. Hierdoor kunnen specifieke groepen eigenaren waarvoor de huidige financiële ondersteuning onvoldoende is alsnog toegang krijgen tot subsidie. Echter, het toelaten van

¹⁷ Kamerstuk 32156, nr. 126.

¹⁸ Kamerstuk 31511, nr. 60.

nieuwe doelgroepen tot de Sim leidt ook tot verhoogde financiële druk op deze regeling, waar al sprake is van overvraag. Om hier een goede afweging in te maken moet eerst in beeld worden gebracht wat het precieze financiële effect is van het toelaten van nieuwe doelgroepen tot de Sim. Ik heb de RCE gevraagd ook dit, ten behoeve van verdere besluitvorming door het volgende kabinet, op een rij te zetten.

Korte termijn maatregelen

Met het oog op een goede werking van het stelsel heb ik op basis van de uitkomsten van de verkenning een aantal maatregelen en verbetermogelijkheden in gang gezet die de werking van de verschillende regelingen verduidelijken of verbeteren.

Ten eerste voeg ik vanuit de bij Voorjaarsnota 2024 uitgekeerde loon- en prijsbijstelling €2,2 miljoen per jaar structureel toe aan de Sim. Dit budget kan al worden benut voor de aanvraagronde van 2024.

De afgelopen jaren is uit verschillende onderzoeken gebleken dat de Sim niet effectief is voor eigenaren van archeologische rijksmonumenten. De instandhoudingsopgave voor deze categorie rijksmonumenten is van een andere orde. In tegenstelling tot veel andere eigenaren van rijksmonumenten hebben zij vaak geen direct belang bij het in stand houden van hun monument. De administratieve lasten van het doen van een aanvraag en de benodigde eigen bijdrage zijn dan al snel een te hoge drempel om in te stappen. Dit zien we ook terug in de cijfers; het budget voor archeologie in de Sim wordt al jaren onderbenut, terwijl uit de monitoringsgegevens blijkt dat er wel sprake is van een instandhoudingsopgave. Daarom is binnen het beschikbare budget voor de categorie archeologie in de Sim gezocht naar mogelijkheden om de subsidievoorwaarden voor archeologische rijksmonumenten te vereenvoudigen, met name voor het reguliere onderhoud. Vanwege het ontbreken van een directe prikkel tot instandhouding wordt het voor particuliere eigenaren mogelijk gemaakt regulier onderhoud kosteloos uit te laten voeren door een externe partij. Voor eigenaren die wel gebruik blijven maken van de Sim wordt het subsidiepercentage verhoogd.

Naar aanleiding van signalen van monumenteneigenaren en ervaringen van de RCE wordt in diverse subsidieregelingen een aantal verbeteringen doorgevoerd gericht op verduidelijking. Zo wordt in de leidraad subsidiabele instandhoudingskosten bij de Sim

en de Woonhuissubsidie duidelijker aangegeven welke kosten wel en niet voor subsidie vanuit deze regelingen in aanmerking komen. Ook worden de mogelijkheden voor het verkrijgen van uitstel in de Sim verruimd en wordt duidelijk gemaakt dat werkzaamheden aan de tuinen bij rijksmonumentale woonhuizen alleen subsidiabel zijn als deze tuin ook beschermd is. Verder vinden er in de Subsidieregeling stimulering herbestemming monumenten (de herbestemmingsregeling) een aantal aanpassingen plaats. Ook bij deze regeling is sprake van overvraagd budget. De maatregelen hebben met name betrekking op een betere verdeling van het beschikbare budget en het verhogen van de kwaliteit van de onderzoeken. De aanpassingen in de Sim en Woonhuissubsidie worden voor de aanvraagronde 2025 gerealiseerd. De herbestemmingsregeling wordt voor aanvraagronde 2024 al aangepast.

De RCE gaat klantreisonderzoeken uitvoeren naar de Sim en de Woonhuissubsidie, waarin het perspectief van de subsidieaanvrager nog meer centraal komt te staan. Met de uitvoering van de klantreisonderzoeken wordt tevens invulling gegeven aan de motie Werner en Van Strien die oproept om het perspectief van vrijwilligers te betrekken bij het financieringsstelsel voor de monumentenzorg.¹⁹

¹⁹ Kamerstuk 31511, nr. 59.

Het NRF heeft, binnen de beschikbare middelen, de leenmogelijkheden voor zakelijke eigenaren van historisch waardevolle en karakteristieke panden in het Caribisch deel van het Koninkrijk verruimd. Omdat veel erfgoed in het Caribisch deel van het Koninkrijk nog niet is aangewezen als monument is het mogelijk gemaakt dat ook eigenaren van cultuurhistorisch waardevolle panden, die bijvoorbeeld zijn beschermd via de ruimtelijke ordening, bij het NRF terecht kunnen voor financiering. Ook verstrekt het NRF financiering voor verduurzamingsmaatregelen. Daarnaast is NRF een pilot gestart om particuliere woonhuiseigenaren op de BES-eilanden financieel te ondersteunen bij restauratie en verduurzaming. Deze groep heeft moeilijk toegang tot financiering, waardoor het behoud van deze panden onder druk staat. Vanuit haar resultaat over 2023 heeft het NRF €1 miljoen beschikbaar gesteld voor de uitvoering van de pilot.

Tot slot

Met deze Kamerbrief heb ik u geïnformeerd over de bevindingen die naar voren komen uit de gesprekken en onderzoeken die zijn uitgevoerd tijdens de verkenning naar het financieringsstelsel voor de monumentenzorg. Hoofdconclusie is dat het stelsel in algemene zin goed werkt, maar dat er op onderdelen verbeteringen gewenst zijn, met name voor de grote en groene monumenten. Hiervoor zijn in deze brief handelingsperspectieven geschetst. Hiermee beschouw ik de verkenning naar het financieringsstelsel voor de monumentenzorg als afgerond. Het is aan mijn opvolger om te bezien welke maatregelen hij of zij nodig acht en uw Kamer over de voortgang te blijven informeren.

2. Verduurzamingsfonds rijksmusea

Bij Voorjaarsnota 2024 is aan uw Kamer gecommuniceerd dat via het NRF middelen ter beschikking worden gesteld voor de verduurzaming van de rijksmusea.²⁰ In deze brief licht ik de invulling daarvan graag nader toe.

Bij brief van 29 september 2023 heeft mijn voorganger uw Kamer geïnformeerd over het definitieve huisvestingsstelsel van de rijksmusea dat in werking is getreden per 2024.²¹ Een aantal zaken is daarmee veranderd: alle 21 musea die huren van de Staat hebben als beheerder van de museumgebouwen een volgende stap gezet in hun verzelfstandiging. Per 1 januari 2024 hebben de rijksmusea volledig zeggenschap over het beheer en onderhoud

²⁰ Kamerstuk 36 550-VIII

²¹ Kamerstukken II 2023/24, 32 820, nr. 511.

van de gehuurde panden en zijn zij als eigenaar verantwoordelijk geworden voor de instandhouding en de verduurzaming van de panden die zij huren van de Staat.

Het nemen van verduurzamingsmaatregelen vraagt op korte termijn grote investeringen. Aangezien de rijksmusea geen economisch eigenaar zijn van de panden die zij huren van de Staat, kunnen zij bij gebrek aan hypothecaire zekerheid geen lening aangaan bij kredietverstrekende instanties. Tegelijkertijd dragen zij wel de verantwoordelijkheid voor deze panden. Daarom stel ik via het NRF middelen beschikbaar om de rijksmusea te ondersteunen in deze opgave. Daarmee kunnen de rijksmusea bij het NRF een lening aangaan met een lagere rente dan in de markt om hun verduurzamingsopgave te financieren. Hiervoor is €10,6 miljoen beschikbaar. Ik vertrouw erop dat de rijksmusea in staat stelt om op kortere termijn verduurzamingsmaatregelen te nemen en om hun voorbeeldfunctie in de museale sector te kunnen vervullen.²²

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
F.Q. Gräper-van Koolwijk

²² Meerjarenbrief 2023 – 2025 «De kracht van creativiteit», 4 november 2022, p.10, Kamerstuk 32 820, nr. 482